LU Teoloģijas fakultātes maģistrante

INETA LANSDOVNE

DZIEDINĀŠANA UN IZLĪGUMS TOTALITĀRAS PAGĀTNES PĀRVARĒŠANĀ¹

Ievads

“Es ticu, ka šis laiks izgaiss kā jauns murgs. Tas dod man spēku šeit stāvēt un elpot. Mūsu tauta ir daudz cietusi un tādēļ iemācījusies un pārcietis arī šo tumšo laiku.”² Nosodot padomju totalitārās sistēmas netaisnīgumu, savu pravietisko “pēdējo vārdu” 1983. gada 15. decembrī LPSR Augstākajā tiesā teica pazīstamais latviešu disidents Gunārs Astra.

“Šis laiks” ir pārciests, taču tas nav izgaiss bez nospieduma. Latvijā joprojām tiek diskutēts par netaisnās pagātnes pārvarēšanu. 2018. gada nogalē šis sarežģītais jautājums aktualizējās LPSR Valsts Drošības komitejas (saīsināti – VDK) dokumentu arhīva publiskošanas sakarā. Kā skaidroja bijušais Latvijas Valsts prezidents Raimonds Vējonis, Latvijas Republikas Saeimas lēmums esot bijis saistīts ar sabiedrības interesēm un rūpēm par nākotni, lai “varētu pāršķirt arī šīs melnās Latvijas valsts un tautas vēstures lapas puses”.³ Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas (turpmāk – LELB) arhibīskaps

1 Raksta pamatā ir rediģēti izvilkumi no autorei bakalaura darba (Ineta Lansdovne, *Dziedināšana un izlīgums totalitārās pagātnes pārvarēšanā. Bakalaura darbs* (Rīga: LU Teoloģijas fakultāte, 2019).

2 Baiba Šāberte, *Gunārs Astra: Sirdsapziņas cietumnieks* (Rīga: Jumava, 2018), 251.

3 *Latvijas Valsts prezidenta tīmekļa vietne* [sk. 20.11.2018.]. Pieejams: <https://www.president.lv/lv/jaunumi/zinas/valsts-prezidents-izsludinas-grozijumus-likuma-par-bijusas-valsts-drosibas->

Jānis Vanags apgalvoja, ka arhīva publiskošana šķelšot sabiedrību un process esot pārāk novēlots.⁴ Citi sabiedrībā zināmi cilvēki uzsvēra pašattīrīšanos kā sabiedrībai nepieciešamu terapiju, taču ar brīdinājumu, ka bez ekspertu paskaidrojumiem un dziļākas kolektīvās refleksijas tas varot izvērsties par “raganu medībām”.⁵ Savukārt pazīstamā latviešu disidente un brīvības cīnītāja Lidiya Lasmane-Doroņina uzsvēra, ka lustrācija nekad neesot par vēlu un atklāta diskusija par šo tēmu sekmēšot izlīgumu sabiedrībā, kas jāizmanto kā “Dieva dota iespēja”.⁶

Izlīgums ir viens no centrālajiem konceptiem kristīgajā teoloģijā. Šī raksta nolūks ir piedalīties sabiedrības diskusijā, apskatot sociālu fenomenu, ko kristīgā tradīcija izmanto kā rīku izlīguma un dziedināšanas procesā, un tā ir pieminēšana. Rakstā izvirzu tēzi, ka kristīgajā teoloģijā pieminēšana ir būtisks elements sociālā izlīguma un pagātnes traumu dziedināšanas veicināšanai netaisnīgas pagātnes pārvarēšanā.

Rakstā vēlos iezīmēt dažus no pieminēšanas socioloģiskajiem un teoloģiskajiem aspektiem, pievēršoties jautājumiem, *kāpēc* un *kā* pieminēt. Balstoties uz novērojumiem par pagātnes pieminēšanas aktualitātēm Latvijā, rakstā īpaša uzmanība tiks veltīta lustrācijas un sabiedrības atmiņu telpas sašķeltības problemātikai, aprakstot divus publiskus piemiņas pasākumus ar izlīguma vēstījumu un kristīgās liturģijas elementiem: 1) Lidiyas Lasmanes-Doroņinas 90 gadu jubilejas publiskie pasākumi Rīgā 2015. gada 28. jūlijā; 2) ikgadējais 8. maija Izlīguma vakars Rīgas Anglikāņu Svētā Pestītāja baznīcā.

Sociālā atmiņa

Pagātnes retrospekcija nav viennozīmīga nodarbe. Netaisnīgas pagātnes izvērtēšana, sabiedrības un indivīdu apziņas atveseļošana utt. ir lēns un grūts process, kam nepieciešams ilgs laiks, pat vairākas paaudzes. Tāpēc tiek runāts par pagātnes pārvarēšanu, kas akcentē sabiedrības morālo uzdevumu šo pagātni mērķtiecīgi integrēt un pārstrādāt.⁷ To nav iespējams veikt bez atmiņas un pieminēšanas. Identificējot sabiedrības dziedināšanu kā vienu no piemiņas uzdevumiem, nepieciešams atzīmēt, ka dziedināšana ir nepieciešama gan netaisni cietušajiem, gan pāridarītājiem. Izlīgums sabiedrībā sākas tur, kur beidzas pagātnes traumu noliegšana.

komitejas-dokumentu-saglabasana-izmantosanu-un-personu-sadarbibas-fakta-ar-vdk-konstatesanu-un-grozijumus-pateretaju-tiesibu-aizsardzibas-likuma-25595.

4 Egīls Zirnis, “Baznīcas alu nirēji”, *Sestdiena*, (23.02.–01.03.2018.), 18.

5 Anda Burve-Rozīte, “Esam spēcīga nācija”, *Ir*, Nr. 45 (446), (8.–14.11.2018.), 32–33.

6 Guntars Laganovskis, “Neiesim taču sist savam brālim sejā”, *LVPortāls* [sk. 17.12.2018.]. Pieejams: <https://lvportals.lv/viedokli>.

7 Aleida Assmann, “Learning From History? The Crisis and Future of the EU”, *Memory – Access Denied?* ed. Deniss Hanovs and Igors Gubenko (Rīga: Zinātne, 2011), 21–22.

Franču sociologa Morisa Halbvaksa (*Maurice Halbwachs*) popularizētais jēdziens “kolektīvā atmiņa” iezīmē to, ka atmiņas var funkcionēt tikai sociālā kontekstā. Cilvēki izvēlas, ko atcerēties un saglabāt piemiņā, atmiņu “dislocējot attiecīgās grupas domās”⁸, un piemiņas objekts pamazām kļūst par ietvaru kolektīvai identitātei, darbībai un motivācijai. Savukārt caur “kultūras atmiņu” (*das kulturelle Gedächtnis*, J. Asmans, A. Asmane) sabiedrība cenšas “iemūžināt” jeb piešķirt pārlaicīgumu lietām, kas tai liekas ārkārtīgi nozīmīgas. Kultūras atmiņā pieminēšana ir saistīta ne tikai ar subjekta iekšējiem pārdzīvojumiem, bet ar apkārtējās sabiedrības atmiņu konstrukcijām.⁹

Kolektīvā identitāte, kas izpaužas atmiņas praksēs, nenoliedzami stipra ir jūdaismā un kristietībā, kur piemiņas ietvars veidots ar rituāliem, to skaitā “komemorācijas rituāliem”.¹⁰ Jūdu vēsturnieks Josefs Hajīms Jerušalmi (*Yosef Hayim Yerushalmi*) uzsver, ka “tikai Izraēlā un nekur citur, priekšraksts atcerēties tiek uztverts kā reliģisks imperatīvs visai tautai. Tā atbalss ir jūtama visur, bet sasniedz savu kulmināciju deiteronomiskajā vēsturē un praviēšos: “Atceries vissenās dienas, apjēdz audžaudžu gadus” (Deut 32:7), [...] “Atceries, ko tev darīja Amālēks” (Deut 25:17). Un nerimtīgi atgādina: “Atceries, ka tu biji vergs Ēģiptes zemē” (Deut 5:15, 15:15, 16:12).”¹¹

Ņemot vērā kristīgās tradīcijas saknes, pieminēšana ir centrāla prakse arī kristiešu identitātes veidošanā. “Būt kristietim nozīmē atcerēties Kristus nāvi un augšāmcelšanos,” atzīst teologs Miroslavs Volfs (*Miroslav Volf*), jo “katrs Svētais Vakarēdiens ir piemiņas pasākums”.¹² Pat atzīšana apgalvojuma formā, ka “Jēzus ir kungs!”, pēc M. Volfa domām, apliecina personu, kurš ir dzīvojis noteiktā laikā un vietā.¹³ Un, kā redzams Jaunās Derības tekstos, to skaitā Apustuļu darbos (Apd), kristieši piemin kopienā: “Nedēļas pirmajā dienā, kad bijām sapulcējušies maizi lauzt...” (Apd 20:7)

Kolektīvās atmiņas aģenti palīdz to nest pāri laika robežām, veidojot **atmiņu telpu** (*les lieux de mémoire*) – koncepts, ko popularizējis franču vēsturnieks Pjērs Norā (*Pierre Nora*). Arī baznīca kā kopiena, tradīcija un institūcija cauri gadsimtiem ir veidojusi savu atmiņu telpu un “iemūžinājusi” atmiņas caur dažādu vēsturiski attīstījušos

8 Maurice Halbwachs, *On Collective Memory*, transl. and ed. Lewis A. Coser (Chicago; London: The University of Chicago Press, 1992), 53.

9 Jan Assmann, *Religion and Cultural Memory*, transl. R. Livingstone (Stanford, California: Stanford University Press, 2006), 1.

10 Michael A. Signer, ed., *Memory and History in Christianity and Judaism* (Notra Dame: University of Notra Dame Press, 2001), ix.

11 Yosef Hayim Yerushalmi, *Zakhor: Jewish History and Jewish Memory* (Seattle: University of Washington Press, 1982), 9–10.

12 Miroslav Volf, *The End of Memory: Remembering Rightly in a Violent World* (Grand Rapids, MI: William B. Erdmans Publishing Company, 2006), 97.

13 Ibid.

konfesiju liturģiju¹⁴, “kanonizāciju, pieminekļiem, komemorācijas pasākumiem un nosaukumu / vārdu došanu”.¹⁵ Reliģijpētnieks Filipe Deniss (*Philippe Denis*) uzskata, ka nepieciešamība pēc atmiņu telpas rodas tad, ja sabiedrībai ir radies “pārrāvums starp pagātņi un tagadni”.¹⁶ Kolektīvas traumas gadījumā sabiedrība cenšas neaizmirst un to dara caur atkārtotām rituālām darbībām.¹⁷ Rituāli¹⁸ kā orientieri palīdz formulēt atbildes uz jautājumiem, kas esam, kur esam, kāpēc esam un kā “noenkuroties” pārmaiņu laikā.¹⁹

Jaunās Derības paradigmā, kā uzsver teologs Kristo Tesnārs (*Christo Thesnaar*), Dievs rada jaunu cilvēces identitāti, savienojot cilvēkus caur Jēzu Kristu. Tā tiek pārveidota arī jebkāda traumatiska pagātne, jo Dievs ir klātesošs visās sāpēs un ved uz izlābību jeb izpirktu (*redeemed*) nākotni.²⁰ Attiecīgi bibliskā perspektīva māca atcerēties, lai atbrīvotos un saņemtu dziedināšanu.

Pieminēšana nav pasīva, bet aktīva un apzināta darbība. LELB mācītājs un teologs Guntis Kalme norāda, ka “piemiņa ir atmiņas mērķtiecīga piepūle, lai neļautu svarīgajam kopā ar ikdienišķo un rutinēto bez pēdām nogrimt zemapziņas un aizmirstības dzīlēs”.²¹ Tas sasaucas ar sengrieķu filozofijas konceptu “anamnēze” (latīņu *anamnesis*), kas apzīmē atmiņu rekolekciju kā aktīvu meklēšanu un piedzīvotā atgūšanu.²²

Pieminēt nozīmē “cīnīties pret aizmirstību”.²³ Savā monumentālajā darbā “Atmiņa, vēsture, aizmirstība” (*La mémoire, l'histoire, l'oubli*) Pols Rikērs (*Paul Ricoeur*) definē apspiesto, manipulēto un uzspiesto atmiņu.²⁴ Atmiņu sublimācijas jēdziens ir labi pa-

14 Ferguson, Sinclair B., and David F. Wright, ed., *New Dictionary of Theology* (Leicester, England: InterVarsity Press, 1988), 392.

15 Philippe Denis, “Memory And Commemoration as a Subject of Enquiry for African Christianity Scholars”, *Studia Historiae Ecclesiasticae*, 41, No. 3 (2016), 13.

16 Ibid.

17 Mārtiņš Kaprāns u. c., *Padomju deportāciju pieminēšana Latvijā. Atmiņu politika un publiskā telpa* (Rīga: Mansards, 2012), 9.

18 Rituāla jēdzienam reliģiju pētniecībā, psiholoģijā, antropoloģijā nav vienotas definīcijas. Šī raksta kontekstā rituāls definēts kā “apzināta, brīvprātīga, atkārtota, stilizēta un simboliska ķermeniska darbība, kas centrēta uz kosmiskām struktūrām un sakrālo klātbūtni”. Sk. Mircea Eliade, ed., *The Encyclopedia of Religion*, 12 (New York: Macmillan Publishing Company, 1987), 405.

19 Glen W. Davidson, *Understanding Mourners: A Guide for Those Who Grieve* (Minneapolis: Augsburg Publishing House, 1984), 39.

20 Christo Thesnaar, “Forgetting is full of memories”, In: *Caring for the soul and life – Essays in honour of Daniel Louw*, C. Hugo, ed. (Pretoria: CB Powel, 2009), n. pag.

21 Guntis Kalme, *Durvis uz mājām. Mācītāja pārdomas par savas tautas vēsturi* (Rīga: LELB izdevniecība IHTIS, 2009), 198.

22 Paul Ricoeur, *Memory, History, Forgetting*, 27.

23 Ibid., 30.

24 Ibid., 68.

zīstams no psihoanalīzes jomas, un, pēc P. Rikēra domām, bēdas ir “skumjas, kas nav vēl beigušas sērošanas darbu”.²⁵ Turpretī manipulētā un uzspiestā atmiņa var pārvērsties par pieminēšanas kultu, kas pārkāpj atmiņas morālos uzstādījumus – piedošanu, taisnīgumu, izlīgumu. Kolektīvās traumas gadījumā izskan aicinājums aizmirst pāridarījumus, proti, negremdēties pagātnē, piedāvājot kolektīvu “amnēziju”. Otrā galējība ir aicinājums atriebties, kur kolektīvā atmiņa var kļūt par ieroci. Kultūras atmiņas pētniece Aleida Asmane (*Aleida Assmann*) norāda, ka vienmēr pastāvēs iespēja, ka pagātnes netaisnību pieminēšanu var izmantot propagandas nolūkiem.²⁶ Tas savukārt kavē izlīgumu starp indivīdiem, kopienām, etniskām un reliģiskām grupām, valstīm, utt.

Tomēr kritiķi uzsver, ka nācijai nevar salīdzināt ar indivīdiem un nācijām neesot “kolektīvas psihe”, ko dziedināt.²⁷ Antropologi aizrāda, ka nedrīkstot runāt par veselū tautu posttraumatisko stresa sindromu, jo tas nozīmē, ka “psiholoģizēt abstraktu vienību, kas primāri pastāv ar nāciju būvēšanu nodarbinātu politiķu prātos”.²⁸ Tāpēc netaisnīgas pagātnes pieminēšana ir komplicēta. Iznākums var vest gan uz taisnīguma atjaunošanu, gan radīt jaunu netaisnīgumu. Cietušie var kļūt par pāridarītājiem. Izmantotās “zāles” var kļūt par “indi”, ar ko tiek kultivēts rūgtums, dusmas un naidis, un var tikt radīta augsne vardarbībai.²⁹ Šajā sakarā M. Volf izvirza tēzi par taisnīgu atcerēšanos (*remembering rightly*). “Ir svarīgi ne tikai tas, ka mēs atceramies, bet kā mēs atceramies – ar mīlestību vai ar naidu, meklējot izlīgumu vai dzenoties pēc atriebības.”³⁰

Sociālais izlīgums

“Izlīgums ir gan ceļš, kurā mums jādodas, gan galamērķis, kuru cenšamies sasniegt,”³¹ norāda miera veidošanas (*peacebuilding*) teorētiķis un praktiķis Džons Pols Lederahs (*John Paul Lederach*). Atsaucoties uz teoloģes Brendas Salteres-Maknīlas (*Brenda Salter McNeil*) definīciju, “izlīgums” ir garīgs process, kas ietver piedošanu, nožēlu un taisnīgumu un atjauno

25 Paul Ricoeur, *Memory, History, Forgetting*, 77.

26 Aleida Assmann, “Learning from history? The Crisis and Future of the EU”, p. 21.

27 Brandon Hamber and Richard A. Wilson, “Symbolic Closure through Memory, Reparation and Revenge in Post-conflict Societies”, *Research Papers* 5 (2002). Pieejams: <http://opencommons.uconn.edu/cgi/>.

28 Ibid.

29 Volf, *The End of Memory*, 39.

30 Miroslav Volf, *Exclusion and Embrace: A Theological Exploration of Identity, Otherness and Reconciliation*. (Nashville: Abingdon Press, 1996), 237.

31 John Paul Lederach, *The Journey Toward Reconciliation* (Harrisonburg, VA: Herald Press, 1999), 60.

salauztas attiecības un sistēmas, lai atspoguļotu Dieva sākotnējo nolūku cilvēces uzplaukumā”.³²

Kaut gan izlīgums ir centrāls bibliskais jēdziens, tā sociālais aspekts mūsdienu kristīgajā teoloģijā bieži vien netiek uzsvērts vai pietiekami skaidri definēts. M. Volfs atzīst, ka te nav runa par izlīguma maldīgiem skaidrojumiem, bet gan par skaidrojumu trūkumu.³³ M. Volfs identificē divus veidus, kādos baznīca ir attālinājusies no sociālā izlīguma bibliskās paradigmas. Pirmā ir piētiska un sociāli konservatīva pieeja, kas izlīgumu reducē uz “indivīda dvēseles izlīgšanu ar Dievu”.³⁴ Otrā ir tā sauktā liberālā pieeja, kuras centrā ir “cīņa par mieru un taisnīgumu”³⁵ un saskaņā ar kuru izlīgums ir iespējams tikai pēc pilnīgas taisnīguma atjaunošanas.

Latvijas Valsts prezidents un bijušais Eiropas Savienības Tiesas tiesnesis Egils Levits dažādos forumos, ieskaitot ekspertu konsīliju “VDK ēna pār Latviju – ko vēlas sabiedrība”³⁶, uzsvēris sociālā izlīguma nepieciešamību Latvijā. E. Levits ir definējis sešus izlīguma soļus: 1) patiesības noskaidrošana; 2) savas vainas atzīšana; 3) nožēla; 4) izpirkšana; 5) piedošana; 6) izlīgums. Tiek uzsvērts, ka šie soļi ir secībā.³⁷

Pēc M. Volfa domām, kristīgajā teoloģijā netiek runāts par soļiem, kas būtu jāievēro stingrā secībā, bet par būtiskiem izlīguma elementiem, kuri cieši savijušies kopā, proti, taisnīga atmiņa (*remembering rightly*) kā patiesības noskaidrošana³⁸, piedošana (*forgiveness*) kā nepelnīta dāvana³⁹, nožēla (*confession*) kā atbrīvošanās no vainas nastas⁴⁰, izpirkšana vai atjaunošana (*redemption / restoration*) kā taisnīga rīcība⁴¹ un iekļaušana (*embrace*) kā savstarpēja pieņemšana.⁴²

32 Brenda Salter McNeil, *Roadmap to Reconciliation: Moving Communities Into Unity, Wholeness and Justice* (Downers Grove, Illinois: IVP Books, 2015), 22.

33 Miroslav Volf, “The Social Meaning of Reconciliation”, *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*: 18.3, Article 3 (George Fox University, 1998), n. pag.

34 Volf, “The Social Meaning of Reconciliation”, n. pag.

35 Ibid.

36 Slēdziens, LZA HSZ konsīlijs “VDK ēna pār Latviju – ko vēlas sabiedrība?” 2018.14.02. [sk. 20.12.2018.] Pieejams: http://www.lza.lv/index.php?option=com_content&task=view&id=4289&Itemid=72.

37 Kristīne Bekere, ed., *25 Years after. The Baltic Way and the Collapse of Totalitarian Communism: European Memory and Political Inspiration* (Rīga: LZA Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2015), 179.

38 Volf, *Exclusion & Embrace*, 240–244.

39 Miroslav Volf, *Free of Charge: Giving and Forgiving in a Culture Stripped of Grace* (Grand Rapids, MI: Zondervan, 2005), 76–78.

40 Volf, *The End of Memory*, 75.

41 Ibid., 177–181.

42 Volf, *Exclusion & Embrace*, 140–143.

Netaisnīgas pagātnes pieminēšanā viens no lielākajiem izaicinājumiem ir patiesības noskaidrošana kā pirmais izlīguma elements. Šeit bibliskās morāles uzstādījums ir “atcerēties patiesīgi”.⁴³ “Nedod pret savu tuvāko melīgu liecību” (Ex 20:16) ir viens no dekaloga baušļiem, kas jūdiem bija stingri jāievēro, un apzināta atmiņu sagrozīšana uzskatāma par “meliem”. Taču atmiņas var pievilt, jo cilvēku spēja atcerēties ir ierobežota, un apgalvojumi par “pilnīgu patiesību” ir noraidāmi.

Tajā pašā laikā ir bīstami noliegt, ka “patiesība” par pagātņi vispār eksistē. Kā atzīmē M. Volf, tādā gadījumā nebūtu pienākuma meklēt “patiesību” un paliktu tikai pretēju viedokļu sadursme. Puse, kurai pieder lielāka vara, varētu uzspiest savu atmiņu versiju, vai arī abas puses panāktu kompromisu, ja spēki būtu līdzīgi. Šāda pieminēšana neveicinātu izlīgumu, jo agrāk vai vēlāk “viena vai abas puses zinās, ka patiesība ir tikusi aizstāta ar nepatiesību un taisnīguma prasības nav izpildītas”.⁴⁴

Pieminēšanas aktualitāte Latvijā

Latvijas mnemoniskajā kopainā divi totalitārie režīmi, nacistiskais un komunistiskais, ir atstājuši pēdas uz sabiedrības pašapziņu un identitāti. Ja nacisma upuru, piemēram, Latvijas ebreju genocīda pieminēšana vai nepieminēšana ir liecinājusi par ilglaicīgu Latvijas sabiedrības ignoranci vai vienaldzību,⁴⁵ tad komunisma noziegumu, kā atzīst pētnieki, “apzināšana, vainīgo pāridarītāju reāla vai simboliska sodīšana bija un joprojām ir viens no [...] atmiņu politikas pamatvirzieniem”.⁴⁶ Komunisma upuru pieminēšana ir institucionalizējusies, par ko liecina, piemēram, kalendārā atzīmētas atceres dienas, kurās obligāti jāizkar Latvijas valsts karogs sēru noformējumā.⁴⁷

Arī baznīcas un to kalpotāji, īpaši no lielajām konfesijām (luterāņi, katoļi, pareizticīgie), ir Latvijas sabiedrībā pamanāmi kultūras atmiņas nesēji un veidotāji. Baznīcas loma valsts nozīmes piemiņas dienās tiek vērtēta kā nozīmīga.⁴⁸ Latvijas sociālās atmiņas pētnieki norāda, ka baznīca nepiemin deportācijas un citus pāridarījumus kā atsevišķus vēstures faktus, bet interpretē totalitārā režīma kontekstā, jo “viss padomju

⁴³ Volf, *The End of Memory*, 51.

⁴⁴ Ibid., p. 58.

⁴⁵ Didzis Bērziņš, *Sociālās atmiņas komunikācija un ētika: Holokausta diskursi Latvijā (1945–2014)*, Promocijas darbs (Rīga: LU Sociālo zinātņu fakultāte, 2015), 10.

⁴⁶ Mārtiņš Kaprāns u. c., *Padomju deportāciju pieminēšana Latvijā. Atmiņu politika un publiskā telpa*, 9.

⁴⁷ 25. marts – Komunistiskā genocīda upuru piemiņas diena; 14. jūnijs – Komunistiskā genocīda upuru piemiņas diena; decembra pirmā svētdiena – Pret latviešu tautu vērstā totalitārā komunistiskā režīma genocīda upuru piemiņas diena.

⁴⁸ Mārtiņš Kaprāns u. c., *Padomju deportāciju pieminēšana Latvijā. Atmiņu politika un publiskā telpa*, 133.–139.

periods ir bijis baznīcai nelabvēlīgs”.⁴⁹ Šajā aspektā arī lustrācija ir problēmjautājums kopš Latvijas valsts neatkarības atgūšanas. Raksturojot padomju totalitārismu, LELB bīskaps *emeritus* un padomju laika disidents Pāvils Brūvers savulaik rakstīja: “Kā viņi baidās no patiesības! [...] Tumsa un neziņa ir viens no svarīgākajiem padomju varas pastāvēšanas priekšnoteikumiem.”⁵⁰

Analizējot pieminēšanas nozīmi padomju totalitārā režīma radīto sāpju dziedināšanā, viena no sarežģītākajām problēmām ir tā saucamā “karojošā piemiņa”.⁵¹ Patiesības un vēsturiskā taisnīguma vārdā šķietami vai faktiski no publiskās atmiņu telpas tiek “izstumtas” kādas sabiedrības daļas individuālie un kopīgie atmiņu naratīvi. Kultūrpētnieks Deniss Hanovs atzīst: “Mēs joprojām neesam sākuši debates par traumatisko pieredzi un to, kā atmiņas var kļūt par telpu, kur mēs sevi varam saredzēt kā Latvijas pilsoņi.”⁵² Kultūras traumu institucionalizēšana un politizēšana padara totalitārās pagātnes pārvarēšanu vēl sarežģītāku.

2012. gadā ievērojama sabiedriska iniciatīva bija “Labas gribas manifesti”, kur tika integrētas luterāņu mācītāja un teologa Jura Rubeņa tēzes par sabiedrības saliedētības un izlīguma sociālo, morālo un arī garīgo dimensiju. Šī iniciatīva guva toreizējā Latvijas Valsts prezidenta Andra Bērziņa atbalstu, un manifestu parakstīja daudzi sabiedrībā pazīstami cilvēki. Manifestā bija atsauce uz netaisnās pagātnes radītās traumas atstātajām sekām un izteikts aicinājums “celt tiltus starp atšķirīgiem cilvēkiem arī tad, ja tas nozīmē atstāt komforta zonu, kļūt neaizsargātam, ievainojamam un panest pretrunu spriegumu”.⁵³ Kā norādīja manifesta autori, sāpīgas pagātnes pieredzes pārstrādāšanā ir nepieciešama “savstarpēja piedošana un atsacīšanās no rēķināšanas – kurš vairāk vainīgs”.⁵⁴

Lidijas Lasmanes-Doroņinas 90 gadu jubileja

Viena no sabiedrības izlīguma aktualizētājām Latvijā nenoliedzami ir pazīstamā latviešu disidente un brīvības cīnītāja Lidija Lasmane-Doroņina (turpmāk – L. Lasmane).⁵⁵ Latvijas Republikas Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko

49 Mārtiņš Kaprāns u. c., *Padomju deportāciju pieminēšana Latvijā. Atmiņu politika un publiskā telpa*, 135.

50 Pāvils Brūvers, *Kā rodas disidenti* (Ķelne: b. izd. 1978), 190.

51 Nils Muižnieks un Vita Zelče, red. *Karojošā piemiņa. 16. marts un 9. maijs* (Rīga: Zinātne, 2011), 7.

52 Raivis Vilūns, “Mūsu sāpju loģika”, *SestDiena* (1.–7. marts, 2019), 30.

53 Latvijas Valsts prezidenta tīmekļa vietne, 13.02.2012., *Labas Gribas manifesti* [sk. 10.05.2019.]. Pieejams: <https://www.president.lv/lv/jaunumi/zinas/paraksta-labas-gribas-manifestu-19117>.

54 Ibid.

55 Dzimusi 1925. gada 28. jūlijā, L. Lasmane padomju režīma laikā ir piedzīvojusi trīs arestus un kopumā ieslodzījumā pavadījusi 14 gadu.

lietu komisija izvirzīja L. Lasmanes kandidatūru 2018. gada Nobela Miera prēmijai. Lustrācijas tēmai veltītajā dokumentālajā filmā “Lustrum” (režisors Gints Grūbe, 2018) ir iekļauti interviju fragmenti, kuros L. Lasmane atsaucas uz Jēzus Kristus nopelnu visas cilvēces labā kā kristīgās morāles stūrakmeni un pamatu. Šajā filmā viņa aicina Latvijas sabiedrību uz savstarpēju piedošanu un mudina bijušos VDK aģentus izstāstīt savu pieredzi, lai atbrīvotos no apgrūtinātas sirdsapziņas sloga.

1994. gadā L. Lasmane tika piešķirts V šķiras Triju Zvaigžņu ordenis, no kura 1995. gadā viņa demonstratīvi atteicās,⁵⁶ protestējot pret lustrācijas un atklātas diskusijas trūkumu.⁵⁷ L. Lasmane centās aktualizēt šo “sarunu” ar domu, ka arī Latvijas baznīcām būtu īpaša loma šajā pagātnes izvērtēšanas un sabiedrības izlīguma procesā, aicinot uz “grēku nožēlas sapulci”⁵⁸ vai ekumenisku izlīguma dievkalpojumu.⁵⁹ L. Lasmane uzsver savu kristīgo pārliecību un lustrācijas kontekstā atsaucas uz Dieva taisnīgumu, piedošanu un žēlastību.⁶⁰ Reflektējot par savu personīgo pieredzi, L. Lasmane atzīst: “Ne jau pati tos cietumus izvēlējos. Tā bija Dieva griba, viņš mani tur audzināja.”⁶¹

2015. gada 28. jūlijā Rīgā pēc privātas iniciatīvas tika organizētas svinības par godu L. Lasmanes 90. dzimšanas dienai. Pasākums ieguva valstisku nozīmi, jo tika iekļauta vizīte pie toreizējā Valsts prezidenta Raimonda Vējoņa, un pie Brīvības pieminekļa sveicējumiem pievienojās toreizējā LR Ministru prezidente Laimdota Straujuma.⁶² Kā atzīst publicists un svinību iniciators Arnis Šablovskis, šo jubileju varēja rīkot kā “instrumentu”⁶³ mērķim, kas tika norādīts programmas titulā “Svinēt dzīvi. Kopā ar Dievu un Latviju”, un norāda, ka tobrīd sabiedrības diskursā bija aktualizējusies diskusija par kolaboracionismu padomju laikā.⁶⁴ Pasākuma centrālajā vēstījumā tika izmantots Bībeles citāts: “Jūs atzīsiat patiesību, un patiesība jūs darīs brīvus.” (Jņ 8:32)

Jubilejas programma ietvēra kristīgās liturģijas elementus ar pateicības un atceres rituāliem. Svinību liturģijas norise: 1) apsveikumi un pateicības brīdis pie Brīvības

56 Ģirts Kasparāns, “Man tik daudz ir ticis dots”, *Mājas Viesis*, Nr. 6 (640), (22.03.–11.04.2018.), 33.

57 Aiva Kanepone, “Ir vienkārši jāpiedod” [saruna ar L. Lasmani], *Ieva*, Nr. 12 (1115), (20.03.2019.), 35.

58 Autores intervija ar Lidiju Lasmani-Doroņinu (Rīgā 2018. gada 1. oktobrī). Rakstā izmantoto autoru veikto interviju transkripti glabājas autores privātarhīvā.

59 Ibid.

60 Kanepone, op. cit., 35.

61 Ibid.

62 *Gājienā uz Stūra māju vairāk nekā 100 cilvēku svin Lidijas Lasmanes 90 gadu jubileju* [sk. 05.02.2019.]. Pieejams: <https://www.tvnet.lv/5170512/gajiena-uz-stura-maju-vairak-neka-100-cilveku-svin-lidijas-lasmanes-90-gadu-jubileju>.

63 Autores intervija ar Arni Šablovski (Rīgā 2019. gada 18. martā).

64 Ibid.

pieminekļa, 2) procesija uz bijušo VDK galveno mītni jeb “Stūra māju”, 3) diskusija “Sarunas Stūra mājas pagalmā. Latvija un kolaboracionisms”, 4) aizlūgums Rīgas Vecajā Svētās Ģertrūdes baznīcā par Latvijas brīvības cīnītājiem, kas palikuši Sibīrijā, cietumos un nometnēs, 5) koncerts Latvijas Nacionālās bibliotēkas Ziedoņa zālē.

Pie Brīvības pieminekļa tika veikts populārais rituāls – ziedu nolikšana, kas ir neatņemama sastāvdaļa valsts nozīmes komemorācijas dienās. Šoreiz tas simbolizēja gan totalitārās pagātnes upuru piemiņu, gan pateicību par Lidijs Lasmanes personīgo upuri Latvijas valsts un nācijas labā. Nākamais rituāls bija procesija uz “Stūra māju” kā ciešanu ceļa simbols, dodoties uz vietu, kas lielai daļai Latvijas sabiedrības asociējas ar piedzīvotām šausmām, pazemojumu un bailēm. Vienlaikus tas bija aicinājums nepalikt malā kā vērotājiem, bet pievienoties šai “izgaismošanas” un “patiesības noskaidrošanai”. Procesija uz Stūra māju tika pavadīta ar zvanu skaņām.

Bijušās VDK mītnes pagalmā uzrunu daļā “Sarunas Stūra mājas pagalmā. Latvija un kolaboracionisms” piedalījās sabiedrībā pazīstami cilvēki un tika nolasīta Latvijas valdībai adresēta atklāta vēstule, kuru bija parakstījuši Lidijs Lasmane, Knuts Skujenieks un citi domubiedri.⁶⁵ Publiskā aicinājuma mērķis bija atgādināt par morāliem pienākumiem un veicināt sabiedrības izlīgumu.

Viens no svarīgākajiem rituāliem kristīgajā liturģijā ir lūgšana. Rīgas Vecajā Svētās Ģertrūdes baznīcā tika noturēts svētbrīdis ar aizlūgumiem par Latvijas brīvības cīnītājiem. Ekumenisko svētbrīdi vadīja bīskaps *emeritus* Pāvils Brūvers kopā ar toreizējo Latvijas Baptistu draudžu savienības bīskapu Pēteri Sproģi, Rīgas Svētās Marijas Magdalēnas draudzes prāvestu Andri Kravali un Rīgas Vecās Svētās Ģertrūdes draudzes mācītāju Rinaldu Grantu. Uzunājot klātesošos, bīskaps *emeritus* Brūvers uzsvēra, ka cilvēkiem esot tendence uz izvairīšanos no patiesības atzīšanas, un “tāda slēpšanās un vainas neatzīšana mūsu tautā aizvien vēl turpinās un, kamēr vien tas turpināsies, Dievs nevarēs mūs svētīt – mēs aizvien būsīm sasaistīti savos pārkāpumos”.⁶⁶

Katrai jubilejas liturģijas pieturvietai kā pieminēšanas telpai tika postulēts savs uzdevums. Brīvības piemineklis nenoliedzami ir kļuvis par Latvijas valsts simbolu, tāpēc pulcēšanās tā pakājē pauž pateicību par brīvības, miera un taisnīguma atjaunošanu.⁶⁷ Savukārt bijušās VDK galvenajā ēkā, kas atgādina par totalitāro sistēmu kā “padomju varas un iekārtas stūrakmens” (G. Kalme),⁶⁸ var reflektēt par Latvijas sabiedrību, uzdo-

65 Vēstule tika adresēta Latvijas Republikas prezidentam Raimonda Vējonim, Saeimas priekšsēdētājam Inārai Mūrniecei un Ministru prezidentei Laimdotai Straujumai. Teksts tika publicēts laikrakstā “Latvijas Avīze”.

66 2015. gada 28. jūlija aizlūguma dievkalpojuma uzrunas teksts glabājas P. Brūvera privātarhīvā.

67 Intervija ar A. Šablovski, op. cit.

68 Guntis Kalme, *Durvis uz mājām: Mācītāja pārdomas par savas tautas vēsturi*, 224.

dot retorisku jautājumu: “Vai bija vērts Lidijai Lasmanei un Pāvilam Brūveram iet tur cietumā?” (A. Šablovskis)⁶⁹

Rīgas Vecā Svētās Ģertrūdes baznīca kā reliģisks kulta objekts norāda uz dzīves garīgo dimensiju un kristīgo kopienu, kas Lidijas Lasmanes dzīvē ir garīgā, psiholoģiskā un emocionālā spēka avots.⁷⁰ Procesijas virzība no Stabu ielas uz Rīgas Veco Svētās Ģertrūdes baznīcu komunicēja, ka aiz dievnama durvīm tiek piedāvāta “ne tikai imunitāte pret jaunumu, bet arī zāles mūsu dvēselei, barība garam, mierinājums sirdij”.⁷¹

Visbeidzot Latvijas Nacionālā bibliotēka jeb Gaismas pils kā jauns nacionāls simbols vēstī par “gaismas” uzvaru pār “tumsu” un par nākotnes vīziju. A. Šablovskis uzsver: “Gaismas pils ir jāsavin. Tā ir liturģiska svinēšana un pateicība. Katoliskā izpratnē tā būtu eiharistija, kur svinam pateicību Dievam. Šais svētkos ir pateicības svinēšanas elementi. Kaut kādā mērā, vismaz tobrīd, ir triumfs.”⁷²

8. maija Izlīguma vakars Rīgas Anglikāņu Svētā Pestītāja baznīcā

Vēl viena praktiska iniciatīva, kur kristīgā baznīca piedāvā savus resursus sabiedrības izlīguma veicināšanā, ir ikgadējais 8. maija Izlīguma vakars, kas kopš 2017. gada publiskas diskusijas formā tiek rīkots Rīgas Anglikāņu Svētā Pestītāja baznīcā. Pasākums notiek divās – latviešu un krievu – valodās ar paskaidrojumiem angļu valodā, jo anglikāņu draudzi apmeklē arī ārvalstu pilsoņi, un dievnama lokācijas dēļ tajā bieži iegriežas tūristi.

Izlīguma jeb samierināšanas vakaram ir izvēlēts zīmīgs datums – 8. maijs – kas saistās ar Otrā pasaules kara beigu pieminēšanu. Latvijas publikajā telpā 8./9. maija komemorācija apzīmē divas pretnostatītas piemiņas telpas ar dažādiem atmiņu naratīviem. Tāpēc Izlīguma vakaram 2017. gadā tika dots simboliskais nosaukums “8/9: Vārdi pāri atmiņu plaisai” un pieteikumā norādīts, ka pasākums veltīts “samierināšanai, nožēlai un piedošanai”.⁷³

Šī pasākuma galvenie organizētāji – LU Teoloģijas fakultātes (turpmāk – TF) profesors Valdis Tēraudkalns un TF zinātniskais asistents Ņikita Andrejevs – iedvesmojušies

⁶⁹ Intervija ar A. Šablovski, op. cit.

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ Kalme, op. cit., 226.

⁷² Intervija ar A. Šablovski, op. cit.

⁷³ 8/9: Vārdi pāri atmiņu plaisai [sk. 01.05.2019.]. Pieejams: <https://www.facebook.com/events/1870299803181673/>

no līdzīgām iniciatīvām citās valstīs.⁷⁴ Pasākumam ir reliģisks ietvars, taču vienlaikus tas ir paredzēts plašākam sabiedrības lokam, nevis tikai cilvēkiem ar kristīgu pārliecību.⁷⁵

Jāatzīmē viens no neierastiem rituāliem šajos Izlīguma vakaros. Ienākot dievnāmā, katram pasākuma dalībniekam tika iedots mazs akmens. Programmas beigās šie akmeņi tika iemainīti pret kādu estētiski pievilcīgu priekšmetu, piemēram, ziedu, kas ir pavasara uzplaukuma un jaunas dzīvības simbols, kā norāda mācītāja Jāna Jēruma-Grīnberga.⁷⁶ Šis apmaiņas akts reprezentēja dziedināšanas procesu caur “atbrīvošanos” no akmens kā sāpju, smaguma un rūgtuma simbola.

Lasījumiem latviešu, krievu un angļu valodā tika izmantoti Bībeles citāti, kas runā par miera veidošanu. Piemēram, citāts no Jesajas grāmatas: “Iesim, kāpsim Kunga kalnā, Jēkaba namā, lai viņš mums māca savus ceļus, un mēs iesim viņa takās! [...] Viņš tiesās ļaudis, spriedīs par daudzām tautām, tad tie pārkals savus zobenus arklos un savus šķēpus ecēsās – tauta pret tautu vairs zobenu necels un karot vairs nemācīsies.” (Jes 2:3–4) Un Kalna uzrunas pazīstamie vārdi: “Laimīgi miera nesēji, jo viņi tiks saukti par Dieva bērniem.” (Mt 5:9)

Ar miera vēlējumu saistās arī rituāls miera sveiciena formā, kur dalībnieki sasveicinās, visbiežāk sarokojoties vai apkampjoties, ar vārdiem “Miers ar tevi!”. Tradicionālā kristiešu “miera skūpstā” (Rom 16:16, 1Kor 16:20, 1Tes 5:26 u. c.) izcelsme ir saistīta ar jūdu tradicionālo *šalom* jeb miera sveicienu. Šajā kontekstā var atsaukties uz sociālā izlīguma konceptu jūdaismā, kas atspoguļojas 85. psalmā: “Žēlastība tiksies ar patiesību, taisnība skūpstīs mieru.” (Ps 85:11)

Pirms kopīgām lūgšanām tika ievērots rituāls klusuma brīdis, dodot pasākuma dalībniekiem iespēju pašrefleksijai. Savukārt nolasītās lūgšanas pauda pateicību par Dieva žēlastību, sēras par pagātnes kļūdām un līdzcilvēku neuzklausišanu un solījumu “ieskatīties savam kaimiņam acīs”.⁷⁷ 2017. gada pasākumā piedalījās LELB Rīgas Jaunās Svētās Ģertrūdes draudzes krievvalodīgo Epifānijas kopienas mācītājs Pāvels Levuškāns, kurš krievu valodā aizlūdza par dalītām atmiņām un dalīto sabiedrību. Savukārt 2018. gada pasākumā V. Tēraudkalns un Ņ. Andrejevs aizlūdza par spēju pārvarēt pāridarījuma sāpes un spēju “ieraudzīt citā cilvēku, kas mīl un cieš tāpat kā mēs”. Lūgšanas beigās izskanēja vārdi: “Dod mums spēku un gudrību nemest akmeņus, bet pastiept roku. Palīdzī mums būt cilvēkiem, kuri meklē izlīgumu.”⁷⁸

⁷⁴ Autores intervija ar Valdi Tēraudkalnu un Ņikitu Andrejevu (Rīgā 2019. gada 9. aprīlī).

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ 2017. un 2018. gada pasākumu video ieraksti pieejami *St. Saviours Anglican Church Riga* YouTube kanālā.

⁷⁷ Intervija ar Valdi Tēraudkalnu un Ņikitu Andrejevu (Rīgā 2019. gada 9. aprīlī).

⁷⁸ 2018. Izlīguma diena, *St. Saviours Anglican Church Riga* YouTube. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=1ShH407EgSA&t=1750s> [skatīts 20.04.2019.].

Šajos Izlīguma vakaros tiek aicināti divi viesi no latviešu un krievvalodīgo kopienas, lai dalītos ar personīgo pieredzi un ar pārdomām par Latvijas sabiedrībai aktuālo tēmu – kopīgas atmiņu telpas veidošanu. Izlīguma vakara rīkotāji atklāj, ka ne katrs uz aicinājums piedalīties ir saņēmis pozitīvu atbildi. Jāpiebilst, ka organizētāji nav noteikuši, ka runātājam būtu jāuzņemas morāla atbildība, jānožēlo vai jālūdz piedošana. Ko un kā konkrētā persona vēlas atcerēties un pieminēt, paliek viņa vai viņas ziņā.⁷⁹

Deniss Hanovs savā uzrunā ļoti tieši un atklāti vērsās pie latviešu publikas:

Es neesmu vainīgs, bet es jūtu atbildību – morālu un pilsonisku – par padomju okupāciju un tās sekām. Es lūdzu piedot, es lūdzu pieņemt mani. Un es aicinu iet tālāk kopā, kopīgi sērojot par visiem aizgājušajiem, bet vienlaikus pieņemot visus, kas veido mūsu Latvijas sabiedrību, ar viņu atmiņām un emocijām, kurām ir tiesības pastāvēt daudzveidīgajā sabiedrībā, kurā brīvība ir visaugstākā vērtība.⁸⁰

Nobeigums

Jāsecina, ka publiskajā diskursā dzirdamie jēdzieni – dziedināšana un izlīgums – pieprasa lielāku konceptuālu skaidrību, arī teoloģijas nozarē Latvijā. Netaisnīgas pagātnes pārvarēšana traumētās sabiedrībās ir grūts, pretrunīgs un lēns process. Tomēr publiskās telpas teoloģijā sastopamais viedoklis sakrīt ar citu nozaru ekspertu atzinumiem, ka bez pagātnes pāridarījumu pārstrādāšanas un pieredzes pozitīvas integrēšanas kultūras atmiņā nav iespējama nācijas attīstība taisnīgas, atvērtas un iekļaujošas sabiedrības virzienā.

Daudzi teologi (M. Volfs, K. Tesnārs, D. P. Lederahs, B. S. Maknīla, G. Kalme) uzsver, ka individuāla vai kolektīva amnēzija nav iespējama un nav vēlama un bibliskā teoloģija nemāca “piedot un aizmirst”, bet gan pārstrādāt pieredzi. Diskursam par pagātnes netaisnību “ātrāku aizmirstānu” var būt negatīvas sekas sabiedrībās, kur šīs pagātnes sekas ir akūti jūtamas tagadnē. Katrā ziņā nepieciešama niansēta un padziļināta pieeja, lai sabiedrības apziņas dziedināšanas process tiešām vestu uz atbrīvošanos no sāpēm, naida un sarūgtinājuma.

Kristīgajā teoloģijā pieminēšana kā prakse ietilpst sociālā izlīguma paradigmā, proti, pieminēt taisnīgi un patiesīgi, pieminēt caur piedošānu, pieminēt caur nožēlu un grēksūdzi, pieminēt caur taisnīguma atjaunošanu un pieminēt iekļaujoši. Arī individuālas un kolektīvas traumas dziedināšana nav iespējama bez apzinātas un mērķtiecīgas pieminēšanas. Īpaši, ja pagātnes pāridarījums ir bijis kolektīvs un vispārzināms, publisks piemiņas akts ir viens no praktiskās teoloģijas rīkiem, kā šo “vārdā” nosaukto netaisnību pārstrādāt. L. Lasmanes jubilejas svinību organizatoru vēlēšanās bija radīt rīku

⁷⁹ Intervija ar Valdi Tēraudkalnu un Ņikitu Andrejevu, op. cit.

⁸⁰ 8/9: Samierināšanas pasākums, *St. Saviours Anglican Church Riga YouTube* Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=LRL68Mv8-fQ> [skatīts 20.04.2019.].

sabiedrības katarsei, t. i., attīrīšanos caur līdzpārdzīvojumu. Mērķis aktualizēt lustrācijas nepieciešamību tika sasniegts vismaz vienā aspektā – “čekas maisi” ir publiskoti, un sabiedrības dialogs par šo tēmu turpinās. Vai, pēc Lidijas Lasmanes vārdiem, “Dieva dotā iespēja” sabiedrības izlīgumam tiks pilnībā izmantota? Šeit izdarīt secinājumus būtu pārāgi.

Vai baznīcai Latvijā būtu jāuzņemas vēl aktīvāka loma šajos procesos? Kā uzskata vēstures pētniece Solveiga Koņkova-Krūmiņa, baznīcām Latvijā ir jāveic sava pašattīrīšanās, izvērtējot kolaborācijas ar padomju režīmu veidus, apstākļus, motivāciju un iemeslus.⁸¹ Šajā sakarā Romas katoļu bīskaps Andris Kravalis norāda: “Baznīcai Kristus dod uzticētas pilnvaras atgādināt par izlīgšanu un samierināšanos un būt par Dieva tautas sirdsapziņas vietu. Tāpēc ir tāds atgriešanās ceļš, kas skar baznīcu pašu. [...] Tāpēc nevajag idealizēt baznīcu, bet caur baznīcu redzēt Kristus evaņģēlija spēku, kurā mēs redzam to atbildi un piedošanu un izlīgšanu.”⁸² Jāatzīmē LELB arhibīskapa Jāņa Vanaga aicinājums uz atklātību un izlīgumu luteriskās baznīcas iekšienē.⁸³ Analizējot kristīgās teoloģijas resursus sabiedrībai akūtu jautājumu risināšanā, jāsecina, ka baznīca kā institūcija un kopiena ir “ievainots dziednieks” (*wounded healer*), izmantojot psihiatra Karla Junga populāro terminu.⁸⁴

Aplūkotie Latvijas piemēri ļauj secināt, ka, veidojot piemiņas liturģiju un izvēloties rituālus, ir nepieciešams radīt platformu individuāliem un kopīgiem stāstiem. Tikt uz klausītiem ir, iespējams, pats svarīgākais solis individuālās un kolektīvās traumas dziedināšanā. Savukārt, atzīstot un nožēlojot pāridarījumus, tiek sperts liels solis izlīguma virzienā. Taču sarežģītais uzdevums ir izvairīties no moralizēšanas un tiesāšanas. Šajos jautājumos teologu un baznīcas uzdevums publiskajā telpā, manuprāt, ir meklēt jaunu valodu reliģiskiem konceptiem, lai teoloģiskā valoda labāk un precīzāk atbilstu sabiedrības vajadzībām. Piekrītu M. Volfam, ka teologiem vajadzētu “mazāk koncentrēties uz sociālu sakārtošanu un vairāk uz sociāliem aģentiem, kas ir spējīgi iedomāties un radīt taisnīgu, patiesīgu un mierpilnu sabiedrību”⁸⁵

Nobeigumā būtisks secinājums no Lidijas Lasmanes-Doroņinas un citu pagātnes netaisnībās cietušu cilvēku pieredzes ir autentiskas dzīves liecības spēks un piedošanas prakse, kā milzīgo nozīmi nevar atsvērt nekādi piemiņas rituāli. Pieminot totalitāro

81 Ingrida Lisenkova, “Tur ir nodevības simts nokrāsas”. *Katoļu Baznīcas Vēstnesis*, Nr. 6 (570), (08.06.2018.), 11.–16.

82 Autores intervija ar Andri Kravali (Rīgā 2019. gada 16. martā). Transkripts glabājas autores privātarhīvā.

83 Jānis Vanags, “Sevi meklēt, atrast un neatrast”. *Svētdienas Rīts*, Nr. 02 (1939), (Februāris, 2019), 11.

84 Carl Jung, *Fundamental questions of psychotherapy* (Princeton, NJ: Princeton University Press; 1951).

85 Volf, *Exclusion & Embrace*, 21.

pagātni un veicinot izlīgumu un dziedināšanu tagadnē un nākotnē, sabiedrības apziņā šādas autentiskas liecības, manuprāt, rezonē visdziļāk.

Pieminot nākotni, 1969. gadā Gunārs Astra rakstīja šīs rindas:

tā šodien es pelnos un izdedžos
uz tālieņi lūkodams rūpējos
vienalga brāli mums tikums ir viens
ir jāsasien pārrautais pavediens⁸⁶

SUMMARY

Healing and reconciliation in overcoming a totalitarian past

The twentieth century has deeply wounded many nations, including Latvia. The article “Healing and reconciliation in overcoming a totalitarian past” examines remembrance as an important element in the process of social reconciliation and healing of past trauma. By pursuing answers to the questions of *why* and *how* to remember, the author seeks to define the theological aspects of the social phenomenon of remembrance.

Reconciliation is a central concept in the Judeo-Christian worldview, and the article is focused on practices of public remembrance within the framework of Christian liturgy. For this purpose, it examines two relevant contemporary public acts of remembrance in Latvia, which have addressed polarizing societal issues in relation to the former Soviet regime, specifically, the past collaboration with the KGB, which also affected the Church and the annual commemoration of May 8/9 with different, even conflicting, narratives. In both described public events, Christian liturgy was offered as an instrument of healing, inclusion and reconciliation by creating a platform for individual and collective memory narratives and through emphasizing that the power of an authentic testimony of forgiveness and redemption cannot be replaced by any rituals of commemoration.

In conclusion, the notions of healing and reconciliation used in the public discourse in Latvia require a greater conceptual clarity, and it includes the field of theology. The Church is also a “wounded healer”, which is undergoing the process of truth seeking and evaluation of its past collaboration with the Soviet regime. The process of overcoming an unjust past is difficult and slow. Still, many theologians emphasize that without redeeming and positively integrating the painful past into the cultural memory, it is impossible for a nation to move towards a just, open and inclusive society.

⁸⁶ Šāberte, *Gunārs Astra: Sirdsapziņas cietumnieks*, 122.